

U vojvođanskoj se štampi toga vremena obrađuje gotovo stalno pitanje: zašto naš narod zaostaje. Kako se nije moglo ulaganjima u industriju krenuti dalje, vojvođanska buržoazija ističe u prvi plan pitanje izobrazbe, ne samo u njemačkoj štampi nego i u našoj domaćoj: u »Zastavi«, u »Braniku«, i u drugim vojvođanskim novinama tadašnjeg doba.

I još nešto. Velika propaganda vrši se baš za mehanizaciju poljoprivrede, za primjenu strojeva u privredi Vojvodine. Time se zaista krčilo put onoj industrijalizaciji koja je kucala na vrata.

Eto, to mi se čini da je jako važna pojava kojoj je trebalo dati više mjesta u ovakvu referatu za naše vojvođanske prilike. S druge strane, privredni, ekonomski, politički i kulturni razvitak utjecao je na pojavu i jačanje štamparstva u Vojvodini, koji se zaista razvija do velikih razmjera. U tom periodu Vojvodina ima štamparstvo koje ispunjava one uvjete koji se u referatu ovdje spominju. U drugoj polovini XIX stoljeća štamparije zapošljavaju preko 20 radnika, uvode i slagarske strojeve, dakle vrši se jedna mala industrijalizacija toga posla.

Takav ekonomski razvitak, promatran od strane štampe, djelovao je i na samu štampu tako da je došlo do razvitka ove grane koja je u dva referata, i to druga Hrelje i druga Karamana spomenuta.

To su nadopune koje sam ja želio dodati ne ulazeći u ono osjetljivo pitanje o kojem su drugovi razgovarali prije podne.

DŽEVAD JUZBAŠIĆ

Ja bih želio iznijeti samo nekoliko napomena u ovoj diskusiji. Složio bih se s drugom Hreljom u pogledu njegovih rezervi u odnosu na paušalne ocjene o uticaju strane uprave i strane vladavine. Nećemo mnogo doprinijeti razjašnjavanju problema ako ih preuzimamo nego je potrebno uvijek davati iznijansirane ocjene jer su zaista problemi vrlo složeni.

Čini mi se da mi prilazeći izučavanju ove problematike treba da damo prednost analizi u odnosu na diskusije o pojedinim općenitim pojmovima i definicijama. Bojim se da ima jedna tendencija kod ekonomista i privrednih historičara da se ponekad ekonomski i industrijski razvitak izučava izvan sklopa općeg historijskog razvitka. Zato kad je riječ o uticajima strane vladavine i razvitku pojedinih naših pokrajina i zemalja, mislim da je dobro imati na umu kompleksnost općehistorijskih prilika i uticaja. Mi smo imali npr. slovenske zemlje, Istru, užu Hrvatsku, Dalmaciju, Bosnu i Hercegovinu u sklopu Habsburške Monarhije, pa se lako osvjedočiti koliko je bilo razlika u ekonomskoj politici nadležnih faktora i privrednom razvitku pojedinih zemalja.

Smatram da je referat druga Kalmana Čehaka i druga Karamana u tom pogledu uspio i da je privredni razvitak, razvitak industrije stavljen u sklop općehistorijskog i političkog razvitka, u sklopu općehistorijskih i političkih odnosa. U tom pogledu privredna politika je imala i te kako značajnu ulogu.

Ja smatram da je vrlo koristan pregled osnovnih karakteristika ekonomskog razvitka Bosne, koji je iznio drug Hrelja. Smatram također ispravnim njegovu konstataciju što se tiče značenja konkurentne borbe Austrije i Ugarske za razvitak bosanske privrede, ali se ne bih složio sa stajalištem da je Bosna bila u interesnoj sferi Austrije. Ako je drug Hrelja mislio na to da je tamo Austrija kao ekonomski snažnija sa svojom industrijom i svojim proizvodima dominirala, onda to stoji. Međutim, od početka okupacije postoji jedan intenzivan rivalitet interesa Austrije i Ugarske. Tom problemu dato je već dovoljno mjesta u dosadašnjoj literaturi, pa mi se čini da je drug Hrelja mogao uzeti u obzir rezultate do kojih se u literaturi na tom planu došlo.

Ja nemam ovdje namjeru držati predavanje ili referat o austro-ugarskom rivalitetu u Bosni i Hercegovini i njegovom značaju za industrijalizaciju Bosne, ali bih istakao samo neke opaske.

Karakteristično je, naime, da je Bosna i Hercegovina okupirana 1878. godine, a trebalo je proći određeno doba da bi se uključila u zajedničko carinsko područje. To nije slučajno. Dok su austrijski faktori, na primjer ministar trgovine, smatrali da Bosna i Hercegovina treba da bude i privredno okupirana, to jest da Austriji za materijalne žrtve koje je dala pri provođenju okupacije mora biti na određeni način nadoknađena šteta, dotle su Mađari imali drukčiji stav. Odražavajući interese poslovnih krugova, austrijska vlada je tražila da se po kratkom postupku, bez ingerencije ikakve legislative, izvrši uključenje Bosne i Hercegovine u zajedničko carinsko područje Monarhije. Mađari su ne samo zbog ustavnih razloga bili protiv takvog postupka nego su čak smatrali da pitanje treba ostaviti otvoreno dok se ne riješi državno-pravni status Bosne i Hercegovine, dok se ne riješi problem aneksije. Ugarska vlada je izražavala bojazan da bi uključenje Bosne i Hercegovine u zajedničko carinsko područje moglo biti i štetno za ugarske interese.

Vidimo da na početku okupacije agrarna Ugarska, koja je bila tek na pragu svog intenzivnijeg industrijskog razvitka, nije imala takvih interesa u Bosni kao Austrija. Međutim, ugarska vlada nije propustila da na samom početku na planu saobraćajne politike osigura ugarske komercijalne interese. Od samog početka na planu saobraćajne politike Mađari nastoje, i dobrim dijelom su uspjeli, da razvitak željezničke mreže upute u svojem pravcu. Austro-ugarski rivalitet osobito je intenzivan u vezi sa smjerom izgradnje željeznica, što predstavlja jednu posebnu epizodu u konkurentskoj borbi između dviju država Monarhije.

Još bih nešto naglasio. Ugarska će docnije svojim privrednim razvitkom izmijeniti stav prema Bosni i Hercegovini kao objektu za ekspanziju i plasman robe, pa joj neće više biti pogodna neutralna politika koju je vodilo Ministarstvo finansija kao zajednički organ i tražit će izmjenu statusa Bosne i Hercegovine. Naročito poslije aneksije pojaviće se državno-pravne revindikacije Mađara na Bosnu, što je bilo u direktnoj vezi sa mađarskim privrednim interesima.

O svemu ovome moglo bi se dugo razgovarati, ali ja bih naglasio da sve ono što je postigla okupacijska uprava u privrednom razvitku Bosne i Hercegovine, provedeno je uz veliki otpor Mađara. Činjenica je da je ekonomska politika okupacijske uprave, koja je došla do pune afirmacije u doba Kalaja, morala lomiti otpore ugarske vlade kako bi se sredstva bosanskog budžeta ulagala u razvitak bosanske privrede. Mađari su vodili kratkovidnu politiku i htjeli su da se ta sredstva angažiraju za olakšanje vojnog tereta Monarhiji, pa su imali vrlo malo razumijevanja za Kalajeva nastojanja na privrednom polju.

Želio sam ovdje reći da pisci ekonomske historije ne bi trebalo da prikazuju samo razvoj privrede, razvoj proizvodnih snaga i njihov uticaj na društvo nego da bi sve to trebalo gledati u sklopu općehistorijskog razvitka, jer koliko je god ekonomija utjecala na politiku, toliko je i politika i te kako utjecala na ekonomiju. To je možda prilično pojednostavljeno rečeno, ali to sam ukratko htio kazati.

LEPOSAVA CVIJETIĆ

Ja bih se zadržala na dva pitanja: prvo, na pitanju koje je pokrenuto u prepodnevnom delu diskusije i koje nas sve veoma interesuje — pitanju industrijske revolucije, drugo, na pitanju koje je pokrenuo kolega Kara-

SADRŽAJ — INHALT — SOMMAIRE

АСТА

HISTORICO-OECONOMICA IUGOSLAVIAE

Časopis za ekonomsku povijest Jugoslavije

Часопис за економску историју Југославије

Časopis za ekonomsko zgodovino Jugoslavije

Списание за економска историја на Југославија

VOL. I

REDAKCIJA

**IVAN ERCEG, NIKOLA GAČEŠA, KEMAL HRELJA,
DŽEVAD JUZBAŠIĆ, DANICA MILIĆ, ANĐELKO RUNJIĆ,
JOŽE ŠORN, NIKOLA VUČO, DANČO ZOGRAFSKI**

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

IVAN ERCEG

**Redakcija »Acta historico-oeconomica Iugoslaviae«, 41000 Zagreb,
Strossmayerov trg 2 (privremeno)**

**Pretplatu i narudžbe slati na »Školska knjiga«, 41000 Zagreb,
Masarykova 28**